

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПЕРЕКЛАДУ ПОЕТИЧНОГО ТЕКСТУ
(на прикладі перекладу балади Й.-В. Гете «Рибалка» на українську мову
Д.Ю. Загулом і М.І. Терещенком)

Стаття присвячена порівняльному аналізу перекладу балади Й.-В. Гете на українську мову поетами Д.Ю. Загулом і М.І. Терещенком. В статті аналізується передача поетичної матриці при перекладі: зовнішньої (еквілінеарність, рима), та внутрішньої (зміст, художні засоби, образи).

Ключові слова: балада, порівняльний аналіз, поетичний переклад, рима, віршовий розмір, зовнішня матриця, внутрішня матриця, художній образ.

Статья посвящена сравнительному анализу перевода баллады И.-В. Гете «Рыбак» на украинский язык поэтами Д.Ю. Загулом и М.И. Терещенко. В статье анализируется передача поэтической матрицы при переводе: внешней (эквиллинеарность, рифма, поэтический размер) и внутренней (содержание, художественные приемы, образы).

Ключевые слова: балада, сравнительный анализ, поэтический перевод, рифма, поэтический размер, внешняя матрица, внутренняя матрица, художественный образ.

The article deals with comparative analysis of the translation of the ballad of J.-W. Goethe “Fisherman” into Ukrainian by the poets D.J. Zagul and M.I. Tereshchenko. The rendering of poetical matrix is analysed: external (rhyme, poetical metre) and internal (content, tropes, artistic images).

Key words: *ballad, comparative analysis, poetical translation, rhyme, poetical metre, external matrix, internal matrix, artistic image.*

Переклад поезії досить специфічний, на відміну від перекладу прози в ньому «значно більша вага окремого слова, широке використання фонетичних засобів організації тексту, ритміко-інтонаційна своєрідність» Поетичний твір треба перекладати формально ідентичними віршами оригіналу, тоді в перекладі, як і в оригіналі, розкриється змістовий аспект поетичної форми. Бажано, щоб переклад відтворював стиль першотвору, але так чи інакше крізь нього буде пробиватися й стиль перекладача, тому що ніхто не може зріктися своєї особистості[1:5; 15-17].

При перекладі поезії перекладач повинен обов'язково відтворити наступні компоненти зовнішньої матриці: еквілінеарність, риму (вокалічна\консонантна), характер римування (послідовне\перехресне), віршовий розмір, і такі компоненти внутрішньої матриці, як зміст окремого рядка, авторські художні засоби – тропи, авторські образи твору, на основі яких будується головна сюжетна колізія і розвиток теми, що реалізується в поетичному творі. До обов'язкових компонентів внутрішньої поетичної матриці належить відтворення прагматичного підтексту, тобто наміру автора викликати у читача ті ж самі почуття, що й в оригіналі [3: 280; 330-331; 276-278].

Балада Й.-В. Гете „Рибалка” (1778 р.) була перекладена багатьма мовами. На українську мову її перекладали поети-символісти Дмитро Юрійович Загул (1890 – 1944) і Микола Іванович Терещенко (1898 – 1966).

При перекладі цього вірша Д.Ю. Загул і М.І. Терещенко зберігають еквілінеарність – і в оригіналі, і в перекладі – по 32 рядки. Рима не збережена – в оригіналі вона консонантна, а в обох перекладах – мішана. В перекладі відтворена мелодія оригіналу і його поетичний розмір – ямб.

У своїй баладі Й. В. Гете змальовує рибалку, який сидить на березі бурхливої річки. Вірш починається з опису стрімкого потоку, неспокійної води, яка до того ж прибуває. «Das Wasser rauscht, das Wasser schwoll». Український перекладач Д. Загул в своєму перекладі досить точно відтворив цей образ – «Вода шумить, вода бурлить». Інший український перекладач – М. Терещенко – не передав зовнішній вигляд водної стихії, а лише її шум, який, проте, також зображає звукову картину бурхливого потоку і породжує у читача відчуття напруги і тривоги: «Вода гула, вода ревла». Але якщо в оригіналі рибалка сидить і дивиться на воду і на свою вудку, то Загул додає, що він „закинув вудку”, чого в оригіналі немає.

У вірші Гете рибалка спочатку спокійний (“ruhevoll”), а потім він починає щось передчувати, і прохолода піднімається йому до серця : «Kuhl bis an Herz hinan». В перекладі Загула не відображено, що рибалка спочатку був спокійний, тут він вже спочатку „повендум”, щось передчуває, можливо, на щось чекає, і тому сидить, «Вдивившись сумно в шум». У своєму перекладі Терещенко заміняє слово „серце” словом „душа”. У нього рибалка теж вже сумний, щось невідоме крає його серце: «Душа його сумна була».

У Терещенка ясно сказано, що рибалка чогось чекає: «Поки на березі він ждав». В цьому рядку перекладач відходить від оригіналу, хоча, можливо, він прямо висловлює те, на що Гете лише прозоро натякає. У Загула, на відміну від оригіналу, додається, що рибалка сидів „довгий час”, і тут вода розійшлася зненацька, раптово, „враз”. Слово „хвилі \ потік” (“die Flut”) замінено словом „вода”, а в наступному рядку слово „вода” (“das Wasser”) замінено словом „хвиля”. В перекладі не передано епітет „бурхлива \ рухлива” (“bewegtes”).

У вірші Гете з води виринає „волога жінка” (“feuchtes Weib”), а в перекладі Загула – «Русалка молода». Взагалі, слово “das Weib”, яке у часи Гете означало просто „жінка” і було стилістично нейтральним, зараз означає „баба” і має негативне значення. В наш час воно відноситься до низького стилю.

У Терещенка теж передано раптову появу русалки. Вона з’являється „вмить”. При її появі вода зненацька стала ще бурхливішою: «Враз хвиля гомонить». Міфічна жінка з’являється не з „бурної води” (“bewegtes Wasser”), а з „виру вод”, тобто цей образ ще більш підсилено і загострено. Перекладач опускає вираз „з шумом”, а слово „випірнула” (“hervorragchen”) заміняє словом „з’явилась”. В його перекладі русалка виходить на берег, „на килим трав”, чого немає в оригіналі. Героїно балади Терещенко не називає русалкою, в цьому випадку він наближається до першотвору, перекладаючи слово “das Weib” більш сучасним і нейтральним, але близьким за змістом словом „жінка”. Епітет „волога” (“feuchtes”) перекладач опускає. В оригіналі русалка говорила і навіть співала, звертаючись до рибалки, а в перекладі вона лише „сумно мовила” до нього.

Далі йде довгий монолог русалки. Докоряючи рибалці, вона питає, чому він виманює з води її родичів. Слово “die Brut” в німецькій мові означає „виводок (по відношенню до різних видів тварин, в тому числі і риби – “die Brut der Fische”) [2002, 4: 288] . Перекладач заміняє це слово іншим, стилістично нейтральним – „рід”.

Слово “Menschenwitz” і “Menschenlist”, близькі за значенням, Терещенко передає одним словосполученням – „людська хитрість”. В перекладі уточнюється, що рибалка манить їх „зо дна”, чого немає в оригіналі. Але, на відміну від першотвору, він манить їх не в „смертельну пастку” (“in Todeslut”), а «В жаркий, пекельний світ». В цьому випадку перекладач відходить від оригіналу, щоб показати різкий контраст між двома світами – „жаркий, пекельний світ” рибалки і приємний, прохолодний світ підводного царства. Саме цим русалка заманила його під воду.

В перекладі Терещенка, як і в оригіналі, міфічна жінка співає, звертаючись до рибалки. Слово „говорила” (“sprach”) перекладач заміняє словом „гукала”. Слово “die Brut” Терещенко передає не словом „родичі” або іншим близьким за змістом, а словом „подруги”, відходячи від оригіналу. Слова “Menschenwitz” і “Menschenlist” він, як і Загул, передає одним словосполученням „ум людський”. Перекладач також додає епітет „злий”.

Наступні рядки Загул перекладає дуже точно, майже дослівно: русалка переконує хлопця, що у воді жити набагато краще, ніж на поверхні: лише вираз „на дні” (“auf dem Grund”) перекладач заміняє виразом „у воді”.

Ці рядки Терещенко теж передає дуже близько до оригіналу, лише вираз „на дні” перекладач заміняє виразом „в глибині” і додає слово „самохіть”.

В наступних рядках Загул відходить від оригіналу. Якщо у Й.-В. Гете русалка запитує, чи сонце й місяць не освіжаються (“sich laben”) в морі, то в перекладі вона питає, чи вони «Не люблять моря, хвиль?». Далі русалка запитує, чи не стають їхні обличчя вдвічі красивішим. Загул відійшов від оригіналу, в його перекладі опущено слово „обличчя”, слово „двічі” замінено словом «ше».

Далі жителька підводного царства запитує рибалку, чи не вабить його „високе небо” (“der tiefe Himmel”), яке віддзеркалюється у воді. Загул заміняє вираз „високе небо” словом „блакить”. Через це слово “Blau” він перекладає як „голубінь”, тобто, щоб не повторювати слово „блакить” двічі, заміняє його синонімом. Епітети „волога” (“feuchte”) і „ясна” (“klare”) перекладач заміняє епітетом „люба”, відступаючи від оригіналу.

В оригіналі русалка запитує хлопця, чи не манить його відображення власного обличчя у воді, причому для означення обличчя Гете використовує не стилістично нейтральне “das Gesicht”, а слово високого стилю – “das Angesicht” („лик”). Загул замінив слово „обличчя” словом „очі”. У Гете відображення у воді повинне було б манити рибалку у „вічну росу”, вічні води ріки, а в перекладі цей вираз замінений іншим, близьким за змістом – „у росяну глибинь”. Саме туди русалка кличе його „йти спочить”.

Терещенко в цьому стовпчику відходить від оригіналу набагато далі, ніж Загул. Якщо в оригіналі сонце й місяць освіжаються у воді, то в перекладі Терещенка русалка змальовує прекрасне підводне царство, де теж світять сонце й місяць, які „відбиває ... течія”. В оригіналі, за словами русалки, хлопча мало б манити відображення у воді його власного обличчя, а в перекладі Терещенка його відображення у воді не згадується зовсім, а водяна жінка запитує рибалку, хіба його «Не вабить плес морських глибинь, Небесна їх краса?».

Далі знову повторюється перший рядок вірша, в якому змальовано образ бурхливої води, точно відтворений обома перекладачами. Ця вода підступає все ближче до рибалки, вона вже змочує його босі ноги. Загул при перекладі випустив слово „босі” (“nackten”). Слово “netzt” („змочує”) він замінив словом „пеститься”, щоб показати, як ласкаво і підступно заманивала русалка бідного хлопця в пучину вод. В перекладі Терещенка теж не сказано, що вода змочує босі ноги рибалки, вона лише «До ніг рибалки мчить».

Гете передає душевний стан рибалки, серце якого наповнюється тугою і пристрасним хвилюванням, немов від привіту коханої: «Sein Herz wuchs ihm so sehnsuchtsvoll»

В перекладі Загула серце рибалки теж „тугою в’ялить”, але «Він чує любки сміх». Тут перекладач відходить від оригіналу, адже у Гете ніде не сказано, що русалка сміялася.

На відміну від оригіналу і перекладу Загула, в перекладі Терещенка серце рибалки не тужить і не страждає, а, навпаки, його сповнюють радісні почуття: «І серце знов його живе, Його любов п’янить».

Останні рядки балади, де розповідається, як водна німфа затигла рибалку у воду, обидва перекладачі відтворили дуже точно і близько до оригіналу.

Висновок. Не дивлячись на різний підхід, при перекладі балади Й.-В. Гете «Рибалка» Д.Ю. Загул і М.І. Терещенко відтворили, кожен по-своєму, не лише елементи зовнішньої матриці, такі як еквілінеарність, мелодію оригіналу і його поетичний розмір – ямб, але і такі компоненти внутрішньої матриці, як зміст окремого рядка, авторські художні засоби – тропи, авторські образи твору, на основі яких будується головна сюжетна колізія і розвиток теми, що реалізується в поетичному творі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Коптілов В. Теорія і практика перекладу. – К.: Юніверс, 2002. – 280 с.
2. Кияк Т.Р., Огуй О.Д., Науменко А.М. Теорія та практика перекладу (німецька мова). – Вінниця: Нова книга, 2006. – 592 с.
3. Корунець І.В. Вступ до перекладознавства. – Вінниця: Нова книга, 2008. – 512 с.
4. Duden. Deutsches Universalwörterbuch. – Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich: Dudenverlag, 2002. – 1816 S.
5. Литературный энциклопедический словарь /Под общ. ред. В.М. Кожевникова, П.А. Николаева. – М.: Советская энциклопедия, 1987. – 752 с.